

gaver fra Danmark – og selv sendte kostbare presentere, blandt andet tre heste – kvitterede den danske konge med at sende kejseren sit portræt. En ære, som udenrigsministeren skrev, han ikke havde vist nogen anden fyrste. Men da portrættet nåede Marokko, var kejseren død; og den danske konsul fandt det under de herskende usikre forhold klogest at sende billedet tilbage til København. Og her valgte man at vende tilbage til traditionen: at skænke de nordafrikanske herskere den gave, som ingen anden fyrste end kongen af Danmark kunne give: hvide og grå islandske jagtfalke.

Ole Feldbæk

ALEX WITTENDORFF: På Guds og Herskabs nåde – 1500-1600. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 7. København, Gyldendal og Politiken, 1989. 398 s., ill.

Bedst i dette bind lykkes en række social- og kulturhistoriske essays. Det kirkelige liv efter reformationen påkalder sig tydeligt Wittendorffs store interesse, lovgivning og administration skildres sobert og solidt, nogle afsnit om sygdom, sædelighed og kriminalitet tangerer det ypperlige. Illustrationerne er velvalgte og originale og udmærker sig desuden ved at være knyttet fint til teksten.

Hvor det passer ham, har Wittendorff fået lov til at brede sig. Faktisk er det ret imponerende, at en febrilsk forlagsredaktør ikke har angrebet de alenlange afsnit med spritpen og hækkesaks. Men på et vist tidspunkt må nogen – velsagtens den strenge redaktør, hvis indsats ellers synes at have indskrænket sig til skulderklap – have ymtet om, at der også burde stå noget om den politiske historie. Denne del af opgaven er løst mere halvhjertet.

Et sted udnævner Wittendorff Paludan-Müller til Grevefejdens før-ende historiker. Nydeligt at komplimentere en gammel herre, der døde i 1882, javist. Men komplimenten udtrykker måske også en vis lettelse? Så behøver vi – gab – ikke beskæftige os mere med den, synes Wittendorffs indstilling at være. Med en dristighed, der heller ikke kan undgå at imponere, har han taget konsekvensen. Efter 1540, hvor hverken Paludan-Müller eller andre af de store gamle har huscret, er det slut med den politiske historie.

Sidst i bindet funderer Wittendorff over nogle generelle træk, der karakteriserer 1500-tallet. Det udnævnes til en brydningstid, præget af herskermagtens sammenbrud og genoprettelse (1523-1536), og mere

sophisticeret betegnes de administrative reformer under Christian III og Frederik II som et sammenstød mellem en gammel, folkelig, magisk-religiøs kultur og en moderne, elitær, luthersk-centralistisk enhedskultur. Et sted i begyndelsen af bindet hedder det programmatisk, at produktionen var den vigtigste faktor i økonomien og samfundsudviklingen. Ingen af disse betragtninger har dog sat sig videre spor i fremstillingen.

Det bærende i Wittendorffs bind og det, som egentlig optager ham, er ideer og mentalitet. Populært sagt: hvad tænkte bonden på, når han gik bag sin plov? Selv taler Wittendorff om 1500-tallets »virkelighedsopfattelse«, som nutidige forestillinger hindrer forståelsen af. Det er naturligvis et standpunkt, han har lov at have, men det må også være en kritikers ret at være uenig. Idéerne og virkelighedsopfattelsen svæver jo ikke frit i luften, men fungerer indenfor den politiske ramme.

Om Poul Helgesen hedder det, at han konsekvent fastholdt sit reformkatolske standpunkt. Hans krybende dedikation til Joachim Rønnow viser dog, at han udmærket forstod at tale med flere tunger. Reformationsrøret skildrer Wittendorff som et Debatklubben Danmark. Han nævner ikke, at de nye magthavere straks i 1523 bevidst satsede på en luthersk kirkeordning. Wittendorffs opfattelse er klart den mest tiltalende, men lige så oplagt urealistisk. Alle vidnesbyrd peger på, at reformationen kom fra oven. Den københavnske bekendelse 1530 tolkes rent teologisk. Det hører med i billedet, at regeringen (konge og rigsråd) stod splittet. De radikale træk, Wittendorff fremhæver, er rettet mod rigsrådets katolske majoritet. Efter 1536 fik piben en anden lyd.

Når Wittendorff er så opsat på at forstå samtidens tildragelser, er det uheldigt, at han lukker øjnene for det dynastiske element – regeringsoverdragelsen – der var den afgørende forudsætning for de uroligheder og »konfrontationer«, han ellers er så fascineret af. Grevefejden bliver mest til søvnige bisætninger og flove referater, og den enlige sensation, man studser over, fuser hurtigt af. Wittendorff nævner, at en vestjysk præstegård blev plyndret inden Skipper Clements komme. Han sigter formodentlig til plyndringen af Hemmet præstegård (se Historie 1981 s. 19-20), men den entreprenante Ringkøbingborger, der forestod denne aktion, har blot taget forskud på løjerne, inden Skipper Clements tropper nåede egnen. Der er altså ikke tale om, at nørrejyderne på egen hånd satte sig op imod rigsrådsregeringen, før Skipper Clement den 14. september 1534 gik i land i Ålborg.

Man kan undre sig over, at et mindre galleri af små fadæser ikke har fået alarmklokkerne til at ringe hos nogen i de to store forlagshuse. At gøre Wien til kejser Karl V's hovedstad eller begrave Anders Billes hustru på det sydlige Langeland, var aldrig sket i den gamle Politikens

Danmarkshistorie fra 1960'erne, og hvorfor skal Søren Norby nu staves med d? Et andet fejlgreb, der nødtigt skulle cementeres som den skinbarlige sandhed, er, at Wittendorff under Grevefejden overgiver Krogen til Lübeckerne. Denne overgivelse fandt netop ikke sted (se Emilie Andersen: Ditlev Enbeck s.31).

Christian III fralagde sig heller ikke ansvaret for nedhugningen af fynske bønder i træfningen på Faurskov banker. Den citerede bemærkning om, at der »desværre blev en stor hob slagne«, kendes fra en proklamation til Sjællands indbyggere og tjener det ene formål at få sjællænderne til at undlade at sætte sig til modværge under den forestående invasion. Endelig er det ukorrekt at kalde Christian II's svigersøn greve af Pfalz. Når han i samtiden omtales som Pfalzgreven (bei Rhein), skyldes det, at hans ældre broder sad på kurfyrsteværdigheden. Det pfalziske fyrstehus var en gren af huset Wittelsbach og førte titlen hertug af Bayern.

Efter Grevefejden må det kritiske opgør med den politisk-historiske ramme afblæses – af den simple grund, at den ikke findes. I hvert fald skal man have luppen frem. Wittendorff bemærker, at Frederik II i 1576 krævede og fik Bornholm tilbage før den aftalte tid, men er det korrekt? Ved traktaten i Segeberg 1526 var Bornholm blevet overdraget Lübeck i 50 år. Lübeckerne var ivrige efter en forlængelse og opnåede faktisk i Hamburgerfreden den 14.februar 1536 et løfte om yderligere 50 år. Det skete dog på den udtrykkelige betingelse, at Lübeck inden seks uger overtalte sine allierede i Danmark til at slutte fred, hvilket som bekendt ikke blev tilfældet. København overgav sig først den 29.juli. I den autoritative Lübecks historie, der udkom 1988, omtales Frederik II's traktatbrud heller ikke med et ord. Må jeg i denne forbindelse bemærke, at Wittendorff næppe har ret i, at Lübeck i 1525 modtog retten til at udnævne lensmanden på Gotland i fire år. Det er korrekt, at Lübeck nærrede alle tænkelige planer om at beherske øen, men traktatens »se« må være Frederik I, ikke Lübeckerne (Danmark-Norges Traktater I s.39). Majestæt er hunkøn på tysk.

Bindets kvaliteter ufortalt, mangler der pointer og liv. Det er ikke gjort med at fortælle havfruehistorien fra Christian IV's fødsel. Måske er Wittendorff for pæn. For min skyld måtte han gerne have tyvstjålet Thomas Riis' festlige og vittige beretning om brylluppet mellem Christian IV's søster, prinsesse Anna, og den skotske kong James VI, bygget på den originale skibsjournal (Festskrift til Kjeld Villadsen s.19-21, jf. *Should Auld Acquaintance Be Forgot* s.266-267). Wittendorffs fade referat af den efterfølgende trolddomsaffære udmærker sig kun ved at indføje en borgmesterfrue blandt de 13 brændte troldkvinder. Her burde

han nok have lagt mærke til, at forgængerer, Cedergreen Bech, der fortæller den samme historie i den gamle Politikens Danmarkshistorie, med sikkert instinkt har droppet borgmesterfruen. Slinger kan være farlige, og det gælder ikke mindst den skrækkeligt upålidelige krønikeskriver Slange.

Wittendorffs tolkning af 1500-tallets Danmark udgør givet et originalt bidrag. Men jeg savner en Arups mere robuste sans for det danske bondefolks »mentalitet« – når det nu skal være – kombineret med embedsmandens slebne forståelse af spillet i magtens korridorer.

Mikael Venge

BENITO SCOCOZZA: Ved afgrundens rand 1600-1700. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bd.8. København, Gyldendal og Politiken, 1990, 373 s., ill.

Den nye Danmarkshistories ottende bind, der omhandler tiden fra 1600 til 1700, er skrevet af Benito Scocozza. Som på forhånd ventet er der tale om en særdeles velskrevet fremstilling krydret af forfatterens næsten scherfige evne til at formulere tilspidsede pointer, der udleverer magthaverne i al deres forfængelighed og naragtighed. Men der er i høj grad mening i morskaben. Scocozza opererer, så vidt jeg kan se, med et sæt moralske begreber, der for ham er almengyldige og derfor en brugbar målestok for vurdering af menneskers gøren og laden både før og nu.

Scocozza går derved imod de tendenser i moderne historieskrivning, der primært forsøger at forklare historiske personers handlinger og mentalitet ud fra tidens egne forudsætninger. Med sine håndfaste moralbegreber er Scocozza sine steder uretfærdig i sin dom over fortiden, men på den anden side må man medgive ham, at netop tendensen til at fokusere på tidens og personernes egne forudsætninger indebærer en fare for en moralsk relativisering, der kan føre til bortforklaring af selv de største forbrydelser og overgreb. Og folk med Scocozzas moralske fasthed og kompromisløse holdning til ret og uret har i høj grad bidraget til, at verden måske er blevet en lille smule mere human, selv om der også i forsøgene på at forbedre verden er sket forbrydelser.

Scocozzas sympati ligger entydigt hos de undertrykte, og dem var der mange af i det 17. årh.s Danmark. Men han er samtidig aldeles usentimental. Han er udmærket klar over, at den undertrykte selv kunne være